

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ДУХОВНИХ ЗАКЛАДАХ ЧЕРНІГІВЩИНИ XVII–XVIII СТ.

Крапивний Я. М.

У статті висвітлюється проблема формування педагогічної техніки майбутніх учителів у духовних закладах Чернігівщини, розглядаються ідеї та практичний досвід розвитку професійної майстерності в освітній та виховній системі у духовних закладах Чернігівщини розглядуваного періоду. Акцентується увага на особливостях зовнішньої та внутрішньої педагогічної техніки.

Ключові слова: педагогічна техніка, педагогічна майстерність, комунікативна культура, професійна підготовка.

В статье освещается проблема формирования педагогической техники будущих учителей в духовных заведениях Черниговщины, рассматриваются идеи и практический опыт развития профессионального мастерства в образовательной и воспитательной системе в духовных заведениях Черниговщины рассматриваемого периода. Акцентируется внимание на особенностях внешней и внутренней педагогической техники.

Ключевые слова: педагогическая техника, педагогическое мастерство, коммуникативная культура, профессиональная подготовка.

The article elucidates the problem of forming pedagogical techniques of prospective teachers at clerical educational establishments in Chernihiv Region and describes the ideas and practical experience of professional skills development in the system of education and upbringing at clerical educational establishments in Chernihiv Region during the specified period. The attention is focused on the peculiarities of external and internal pedagogical techniques.

Key words: pedagogical technique, pedagogical prowess, communication culture, professional training.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти та підготовки вчительських кадрів актуальною є проблема формування педагогічної техніки, бо вона є невід'ємною складовою педагогічної майстерності.

Саме поняття "педагогічна техніка" введено в науковий обіг Антоном Семеновичом Макаренком. Педагог неодноразово наголошував на необхідності володіння вчителем прийомами організації власної поведінки і впливу на учнів. А. Макаренко відзначав, що педагог-практик має дбати не лише про сутність своєї діяльності, а й про форму вияву своїх намірів, свого духовного потенціалу. І. Зязюн у своїх наукових працях вказує на те, що педагогічна техніка як сукупність професійних умінь сприяє гармонійному поєднанню внутрішнього змісту діяльності вчителя і зовнішнього його вираження, а звідси – майстерність педагога виявиться в синтезі духовної культури і педагогічно доцільної зовнішньої виразності [1, с. 36]. Проте розвиток педагогічної техніки в процесі підготовки майбутніх учителів має свою історію. Саме у духовних закладах освіти Чернігівщини (XVII–XVIII ст.) відбулися значні зрушення в процесі розвитку педагогічних умінь і навичок, які сприяли формуванню високого рівня зовнішньої і внутрішньої техніки діячів освіти, котрі навчалися в цих закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню означених проблем присвячені праці А. Макаренка, І. Зязюна, О. Лавріненка, Н. Дем'яненко, В. Кан-Калика, І. Юсупова, Н. Тарасевич, А. Крамущенко, Є. Барбіної, Ю. Радченко та інших.

Мета статті: здійснити історико-педагогічний аналіз формування педагогічної техніки майбутніх учителів у духовних закладах Чернігівщини, дослідити історію виникнення поняття "педагогічна техніка" в розглядуваний період, проаналізувати систему підготовки майбутніх учителів, прослідкувати специфіку навчально-виховного процесу щодо виховання педагогічних кадрів, дослідити предмети, що впливали на формування педагогічної техніки майбутніх діячів освіти на Чернігівщині в XVII–XVIII ст. [1, с. 36].

Виклад основного матеріалу. Педагогічна техніка – це вміння використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу володіння комплексом прийомів, що дають вчителю можливість глибше, яскравіше, талановитіше виявити свою позицію і досягти успіхів у виховній роботі. Поняття "педагогічна техніка" містить дві групи складників. Перша група пов'язана із вмінням педагога керувати своєю поведінкою: техніка володіння організмом (мімікою, пантомімікою); керування емоціями, настроєм для зняття зайвого психічного напруження, збудження творчого самопочуття; опанування вмінням соціальної перцепції (техніка керування увагою, уявою); техніка мовлення (керування диханням, дикцією, гучністю, темпом мовлення). Друга група пов'язана з вмінням

вплинути на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням; техніка навіювання тощо. Умовно педагогічна техніка поділяється на два види – зовнішню і внутрішню. Внутрішня техніка – створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття. Зовнішня техніка – втілення внутрішнього переживання вчителя в його тілесній природі: міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці [1, с. 37].

Історія розвитку педагогічної техніки в духовних закладах освіти Чернігівщини, а саме в Чернігівському колегії та Чернігівській духовній семінарії, була нерозривно пов'язана із суспільно-політичним та економічним розвитком Лівобережної України на зламі XVII–XVIII ст.

Наприкінці XVII ст. в Гетьманщині відбувається стрімкий розвиток економіки і культури. Саме в цей період у Чернігові, другому за значенням після Києва історичному та культурному центрі Гетьманщини, за сприяння гетьмана Івана Мазепи був заснований ще один навчальний заклад вищого рівня – Чернігівський колегійум, котрий був основним духовним і просвітницьким осередком у регіоні (у подальшому реорганізований в 1786 р. в духовну семінарію). Користуючись підтримкою І. Мазепи, І. Максимович у 1700 р. здійснює реорганізацію школи, яку створив Л. Баранович, у колегійум за зразком Києво-Могилянської академії. Саме за фінансового сприяння І. Мазепи будуються корпуси колегійуму з навчальними класами та друкарня [2, с. 13–14].

Щодо становлення вищої освіти на Чернігівщині та формування педагогічної майстерності майбутніх учителів в умовах культурного піднесення, котре переживало українське "Національне відродження" після тривалого періоду Руїни, відбувається період стабілізації козацької держави. Він розпочався за часів гетьманування І. Самойловича (1672–1687 рр.), а свого піку досяг за гетьманування І. Мазепи (1687–1709 рр.) і супроводжувався значним підйомом в усіх сферах як матеріальної, так і духовної культури. Політика Гетьмана була спрямована на підтримку освіти, церковного будівництва, різних галузей мистецтва. У цей час розпочинаються відбудовуватися міста і села, зміцнюється позиція православної церкви, з'являється мережа початкових шкіл, що традиційно існували при церквах і монастирях [2, с. 8]. Підйому та розквіту освіти сприяло високоосвічене духовенство, бо Чернігівські архієпископи володіли найбільшою в Гетьманщині єпархією, саме їм імпонувало мати свою резиденцію в місті, яке за своєю стародавньою славою було майже таке, як і Київ. Видатний просвітник, церковний та громадський діяч Л. Баранович переводить у 1672 р. з м. Новгород-Сіверського в м. Чернігів свою кафедру. Цим вчинком він перетворив місто на визначний просвітницько-культурний осередок Лівобережної України, згуртовуючи навколо себе відомих письменників та духовних проповідників, таких як: Д. Туптало, Т. Богданович, Л. Крощонович, І. Гнатівський [2, с. 8–9]. Можна з упевненістю стверджувати, що Чернігівський колегійум був заснований у 1700 р. з ініціативи чернігівського ієрарха Л. Барановича та архієпископа І. Максимовича – видатних релігійних та культурних діячів України.

У розвитку колегійуму було три періоди:

1. 1700 – 1721 рр. – період становлення та розвитку навчального закладу.
2. 1721 – середина XVIII ст. – розвиток колегійуму, введення нових дисциплін.
3. Середина XVIII – 1786 р. – поступова втрата демократичних традицій, посилення регламентації та уніфікації всіх сторін з метою перетворення його на вузькостановий духовний заклад [2, с. 15].

Підтвердженням того, що колегійум випускав учителів, є письмова доповідна записка Синоду від місцевого архієрея, датована 1728 р., у якій зазначалося: "Чернігівський колегійум при кафедральному Борисоглібському монастирі відкритий у 1700 р. за зразком Києво-Могилянської Академії. Деякі випускники прагнули продовжити своє навчання в школах Києва, а інші приймали сан монахів, займалися проповідями слова Божого. Але багато й залишалося в Чернігівській єпархії на посадах професорів (учителів)" [3, с. 122].

Формуванню педагогічної техніки випускника колегійуму сприяли класи поетики, в яких студенти вивчали теоретичні основи поезії, як правильно складати вірші, їм прищеплювалося вміння аналізувати віршовані тексти, зокрема античних поетів, латиномовні та російськомовні вірші. Саме курс поетики спонукав майбутніх учителів до використання поетичних образів у процесі викладу навчального матеріалу. Майстерне оволодіння словом, уміння скласти поетичний твір, який би зворушив кожного, хто його слухав, стало невід'ємною традицією в підготовці студентів Чернігівського колегійуму [3, с. 122].

До середини 30-х рр. XVIII ст. весь курс навчання забезпечували перфект і два вчителі, а після виділення поетики в окремий клас, із середини 30-х рр. XVIII ст., у колегійумі викладали 4 вчителі. Натомість, коли у закладі поступово збільшується число предметів, що викладаються, збільшується і кількість учителів й досягає шести чоловік. У першій половині XVIII ст. вчителі, як правило, були ченцями. Але слід зауважити, що вже в 20-ті рр. XVIII ст. Чернігівський колегійум мав викладачів із власних вихованців [2, с. 44].

Як і в Києво-Могилянській академії, найпопулярнішим для вихованців Чернігівського колегіуму став курс риторики. Риторика як навчальна дисципліна покликана була навчити студентів основ красномовства, комунікативної культури мовлення та використання мовних норм у процесі спілкування. Згідно з академічною традицією, що існувала у Києво-Могилянській академії, в Чернігівському колегіумі кожний викладач поетики, риторики, філософії повинен був підготувати свій курс лекцій, який він надиктовував студентам [2, с. 21]. Риторичні традиції, що склалися в колегіумі, спонукали студентів ретельно працювати над умінням складати та проголошувати панегіричні, похвальні, вітальні, судові та інші проповіді й промови та вести листування.

Більшість дослідників історії Чернігівської духовної школи середини XVIII ст. зауважують, що курс "Чернігівської риторики" (1708 р.) завершувався викладанням елементів логіки і діалектики. Це робилося для того, аби навчити студентів логічного мислення та вміння аргументувати свої твердження і переконання, що є невід'ємною складовою педагогічної техніки [3, с. 123].

Зокрема, О. Лавріненко стверджує, що система підготовки майбутніх учителів, формування в них елементів майстерного володіння словесно-комунікативною дією в Чернігівському колегіумі опосередковано здійснювалися через предмети культурологічного циклу: співу, музику, образотворче мистецтво. Всі ці різні напрями сприяли формуванню та розвитку педагогічної техніки майбутніх учителів.

На розвиток мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів колегіуму помітно впливали курси філософії. Нині існує суперечливий факт щодо чіткої дати впровадження філософського курсу в навчально-виховну систему колегіуму, проте слід зазначити, що філософська освіта його вихованців була об'єктом постійної турботи керівників і викладачів закладу, починаючи з перших років його заснування [3, с. 123].

Також можна стверджувати, що на формування педагогічної техніки майбутніх вчителів, розвиток педагогічних умінь і навичок студентів колегіуму впливали погляди наставників про сутність та специфіку виховного процесу. У колегіумі навчання проводилося за трьома початковими (граматичними) класами, а з 1705 р., коли був збудований новий мурований корпус, до них додалися класи риторики, пітики і діалектики. Учні ретельно вивчали провідні науки – переважно риторику, філософію, поетику. Всі ці дисципліни, а також інші курси, що викладалися у колегіумі, сприяли професійному становленню майбутнього вчителя [3, с. 125].

О. Лавріненко відзначає, що значний поступ у підготовці вчительських кадрів та становленні вчителя-майстра відіграв саме предмет риторики. Він був покликаний навчити студентів основ красномовства, педагогічної техніки, комунікативної культури мовлення та використання мовних норм у процесі спілкування.

А основні професійні компетентності щодо культури спілкування студенти Чернігівського колегіуму здобували тоді, коли виступали на світських та релігійних святах. Учнями створювалися різні театральні трупи, які мандрували Україною, заробляючи таким чином на життя й подальше навчання в колегіумі. Цей вид роботи Чернігівського колегіуму приносив студентам неабияку користь у вдосконаленні не лише мовлення, але й внутрішньої та зовнішньої педагогічної культури і педагогічної техніки, що була необхідною складовою у подальшій учительській практиці [3, с. 123].

Особливо великого значення в навчально-виховній системі Чернігівського колегіуму надавалося організації проведення диспутів як однієї із форм вправлення учнів у красномовстві, можливості перевірити отримані риторичні знання на практиці. Все це сприяло формуванню педагогічної техніки вихованців, їхніх професійних навичок, застосуванню комунікативних умінь і креативних здібностей студентів Чернігівського колегіуму у подальшій педагогічній практиці.

Після реорганізації колегіуму в семінарію лише в кінці 1784 р. єпископ Ф. Ігнатович видав указ про перейменування колегіуму в семінарію. Починаючи з 1785 р., в документах навчальний заклад став називатися семінарією [4, с. 89]. Лише після реорганізації відбувається зміна у складі учнів. Панівні верстви населення перестають посилати у цей навчальний заклад, віддаючи перевагу світським столичним шляхетським закладам та закордонним університетам.

Таким чином, на кінець XVIII ст. Чернігівський колегіум перетворюється із загальностанового навчального закладу на вузькостановий для підготовки грамотних кадрів духовенства [4, с. 90]. Перетворення колегіуму на семінарію – це результат тих соціально-економічних та соціальних процесів, що проходили на українських землях в останню чверть XVIII ст. [4, с. 55].

Висновок. Отже, Чернігівський колегіум та Чернігівська духовна семінарія як загальноосвітні та всестанові навчальні заклади були основними просвітницькими центрами в регіоні, готували освічених людей – педагогів, писарів, духовенство, літераторів тощо.

Одним з найважливіших напрямів Чернігівського колегіуму була підготовка вчителів, бо саме колегіум задовольняв потреби в педагогічних кадрах як Чернігівщини, так і прилеглих до неї територій. Щойно розпочиналося навчання в колегіумі, учні залучалися до педагогічної діяльності, виконували

обов'язки інспекторів, підробляли домашніми вчителями, приватно навчали дітей у заможних родинах. Саме цей вид діяльності був широко розповсюдженим як засіб заробітку серед малозабезпечених вихованців. А головне – учні проводили значну просвітницьку роботу в регіоні. Випускники, які обрали духовну кар'єру, висвячувалися на священика або дяка і брали активну участь у розповсюдженні знань серед населення.

Розвиток педагогічної техніки учнів колегіуму ґрунтувався на широкому спектрі професійно-педагогічних предметів, що сприяли утвердженню необхідності володіння майбутніми вчителями-практиками комплексом умінь та навичок для досягнення високого рівня педагогічної дії.

Література

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн. – К. : Богданова А. М., 2008. – 376 с.
2. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700–1786) / О. І. Травкіна. – Чернігів : ДКП РВВ, 2000. – 120 с.
3. Лаврінченко О. А. Історія педагогічної майстерності / О. А. Лаврінченко. – К. : Богданова А. М., 2009. – С. 328.
4. Машенко С. Чернігівська духовна семінарія як культурно-освітній осередок України // Сіверянський літопис. – 2001. – № 5. – С. 61–62.